

Türk dünyasında geosiyasi monolitləşmə

TDT-nin formalaşmasında yeni strateji mərhələ başlanıb

və inkişaf gündəliyinə dayanıqlı formalaşma biləcəyini göstərir.

Türkiyə–Özbəkistan oxu bu baxımdan TDT üçün konseptual laboratoriya funksiyasını yerinə yetirir. Burada sınaqdan keçirilən model sübut edir ki, türk dövlətləri arasında birlik ideyası yalnız simvolik identitet çərçivəsində qaldıqda zəif olur, lakin iqtisadi integrasiya və institusional qarşılıqlı asılıqla möhkəmləndikdə real siyasi gücə çevrilə bilər. Məhz bu səbəbdən Ankara–Daşkənd xətti, eyni zamanda, Türk Dövlətləri Təşkilatının gələcək inkişaf trayektoriyası üçün strateji yol xəritəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Səfərin TDT kontekstində əsas politoloji əhəmiyyəti onun təşkilatın indiyədək daha çox potensial səviyyəsində mövcud olan monolitlik ideyasını real siyasi davranış müstəvisinə keçirməsidir. Türk Dövlətləri Təşkilatı uzun müddət ortaq tarixi yaddaş, mədəni yaxınlıq və dil birliyi üzərində formalaşan yumşaq identitet platforması kimi fəaliyyət göstərmişdir. Ankara görüşü isə göstərdi ki, bu identitet tədricən konkret strateji mexanizmlər vasitəsilə institusional məzmun qazanır. Ərdəğan və Mirziyoyevin ritorikasında ön plana çıxan “birlik-

də hərəkət”, “ortaq strateji mexanizmlər” və “dil, fikir və əməl birliyi” anlayışları rəsmi təhlükəsizlik və diplomatik koordinasiya məntiqinə əsaslanır. Dövlət başçıların bu yanaşması onu göstərir ki, Türk dünyasında siyasi həmrəylik ortaq risk qavrayışı və ortaq maraqların müdafiəsi üzərində qurulmağa başlayır. Qlobal sistemin qeyri-sabitləşdiyi, regional münaqişə ocaqlarının genişləndiyi bir şəraitdə bu, TDT üçün keyfiyyətə yeni mərhələ deməkdir.

Xüsusilə təhlükəsizlik və xarici siyasət sahəsində koordinasiyanı hədəfləyən mexanizmlərin önə çıxması təşkilatın transformasiya istiqamətini aydın göstərir. Xarici işlər, daxili işlər və müdafiə nazirləri ilə yanaşı, kəşfiyyat qurumlarının da prosesə cəlb edilməsi TDT məkanında təhlükəsizliyin kollektiv məsuliyyət kimi dərk edildiyini göstərir. Mövcud beynəlxalq sistemin əsas xarakterik xüsusiyyəti onun getdikcə daha çox fraqmentasiyaya uğramasıdır. Qərbi mərkəzli liberal nizamın normativ və institusional dayaqları zəiflədikcə, qlobal siyasət vahid mərkəzdən idarə olunan struktura deyil, paralel və bəzən rəqəbatlı regional güc mərkəzlərinə

söykənən çoxqütblü mühitə transformasiya olunur. Məhz bu kontekstdə Türk dünyasının geosiyasi mövqelənməsi keyfiyyətə dəyişir. Uzun müddət beynəlxalq sistemin kənarlarında, böyük güclər arasında balans siyasəti aparan neytral periferiyanın tərkib hissəsi kimi çıxış edən türk dövlətləri tədricən daha fəal və subyektiv davranış modelinə keçid edirlər.

Ankara görüşü bu transformasiyanın praktik göstəricisi kimi dəyərləndirilə bilər. Səfər açıq şəkildə nümayiş etdirdi ki, Türk dünyası regional proseslərin formalaşmasına təsir göstərmək iddiasında olan siyasi aktordur. Bu prosesdə Türkiyə və Özbəkistanın funksional rolları aydın şəkildə ayrılır və bir-birini tamamlayır. Türkiyə, hərbi-siyasi təcrübəsi, diplomatik şəbəkəsi və regional təşəbbüsləri ilə Türk dünyasında strateji yönverici mərkəz rolunu üzərinə götürür.

Özbəkistan isə Mərkəzi Asiyada integrasiya proseslərinin lokomotivi kimi çıxış edir. Mirziyoyev dövründə Daşkəndin daha açıq, pragmatik və regional əməkdaşlığa yönəlik siyasət yürütməsi ölkəni regiondaxili əlaqələndirici aktora çevirir. Məhz bu kontekstdə Türkiyə–Özbəkistan

tandeminin formalaşması Türk dünyasında mərkəz-periferiya dilemmasını yumşaldır və şaquli deyil, daha çox şəbəkə tipli regional əməkdaşlıq modelinin yaranmasına şərait yaradır. Mirziyoyevin Fələstin məsələsində prinsipial çıxışı və sosial fond yaratmaq təşəbbüsü TDT-nin beynəlxalq münasibətlərdə dəyər yönümlü mövqə sərgiləyə bilən platforma potensialına malik olduğunu göstərir.

Humanitar diplomatiya uzun müddət beynəlxalq münasibətlərdə ikinci, daha çox simvolik və imic yönümlü fəaliyyət sahəsi kimi qəbul olunub. Lakin son illərdə qlobal böhranların artması, humanitar fəlakətlərin geosiyasi nəticələr doğurması bu sahəni real siyasətin mühüm alətlərindən birinə çevirib. 2023-cü il zəlzələsi zamanı Özbəkistanın Türkiyəyə verdiyi dəstək və Hatayda yaşayış massivlərinin inşası məhz bu transformasiyanın Türk dünyası kontekstində aydın nümunələrindən biri kimi çıxış edir. Özbəkistanın humanitar dəstəyi TDT məkanında etimadın dərinləşməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Son olaraq qeyd edək ki, Ankara görüşünün yekun siyasi mesajı daha geniş və sistemlidir. Görüş bir daha sübut etdi ki, Türk Dövlətləri Təşkilatı artıq koordinasiya edilmiş siyasi iradə, iqtisadi qarşılıqlı asılıqlıq və normativ mövqelər üzərində formalaşan regional aktora çevrilir.

Bu prosesdə Türkiyə–Özbəkistan oxu dayaqlayıcı rol oynayır. Ankara strateji yönverici mərkəz kimi ümumi siyasi çərçivəni formalaşdırırsa, Daşkənd bu çərçivənin Mərkəzi Asiya məkanında praktik integrasiya mexanizmləri ilə doldurulma-

sına töhfə verir. Əgər bu model digər üzv dövlətlər üçün də funksional və cəlbədiciliyə çevrilərsə, TDT-nin daxilində koordinasiya və qarşılıqlı asılıqlıq dərinləşə bilər. Bu halda XXI əsr bütövlükdə Türk dünyasının beynəlxalq sistemdə görünən və hiss olunan iz buraxdığı dövr kimi yadda qala bilər.

Şəbnəm ZEYNALOVA,
XQ-nin siyasi analitiki,
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru